

5. AZ EMPIRISTA ISMERETELMÉLET (LOCKE ÉS HUME)

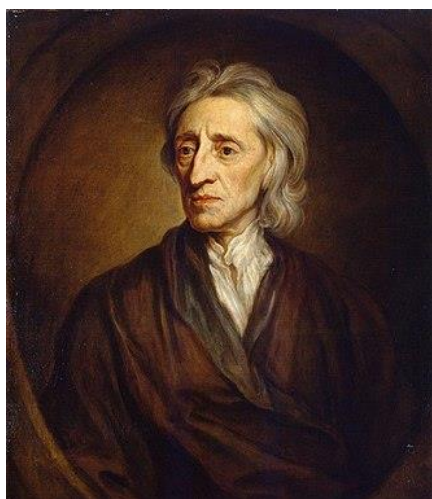
A racionalista ismeretelmélet után most a megismerés empirista elméletét tekintjük át. Az empirista ismeretelmélet kiindulópontját már megismertük. Francis Bacon empirikus módszere és idolum-kritikája kijelöli ennek az irányzatnak az elméleti kereteit. Locke (részben Berkeley) és Hume Bacon nyomában haladnak. A következő leckékben Locke és Hume gondolkodását állítjuk a középpontba.

5.1. lecke: Az empirista ismeretelmélet

Feladat:

Olvassa el a Boros Gábor (szerk): *Filozófia* kötetből a Locke-ra és a Hume-ra vonatkozó részeket: 709-722. o. és 764-768. o.

Olvassa el a Wikipedián a [Locke](#) és a [Hume](#) szócikkeket. Természetesen sokkal jobb, ha az angol változatot olvassák el.

John Locke (1632-1704)

Legfontosabb műve: *Értekezés az emberi értelemről* (An Essay Concerning Human Understanding, 1690). Locke a politikai filozófiában is jelentőset alkotott. Őt tartjuk a liberális politikai filozófia megalapítójának.

David Hume (1711-1776)

Hume a skót felvilágosodás legnagyobb alakja, és az egész felvilágosodás Kant mellett egyik legnagyobb gondolkodója. Legfontosabb műve: *Értekezés az emberi természetről* (A Treatise of Human Nature, 1740)

Az empirizmus általános jellemzői

- *A metafizika szerepének leértékelődése:*

Az empirizmus szerint **minden tudás a tapasztalatból származik**. A metafizika meghatározása szerint a fizikai világon (tehát az érzékileg megtapasztalható valóságon) túli létezését vizsgálja. A **metafizika túl van a tapasztalaton**, ezért az empirizmusban összehasonlíthatatlanul **kisebb a szerepe**, mint a racionalista gondolkodásban.

- *A szubsztancia fogalma:*

Ez ugyan megjelenik Locke-nál, ám Hume nem tekinti fontos vizsgálati tárgynak, hiszen a **szubsztancia maga sem esik a megtapasztalható dolgok körébe**. Az empirizmusban nem dolgoztak ki szubsztanciaelméleteket.

- *Velünk született eszmék kritikája:*

A **velünk született ideák** (*idea innata*) azt feltételezik, hogy az elmében az ideák nem a tapasztalatból származnak, hanem a lélek megszületése előtt már belekerülnek az elmébe. Ez a léleknek egyfajta **metafizikai pre-egzisztenciáját feltételezi**, amit az empirista megközelítésben nem értelmezhető.

- *A tapasztalat ismeretelméleti státuszának megváltozása :*

A racionalizmusban a tapasztalat másodlagos ismeretforrás, hiszen a velünk született eszmékből történő deduktív megismerés (lásd: geometriai módszer) megingathatatlan evidenciával jár és nem támaszkodik a tapasztalatra. Az empirizmus számára viszont **az érzéki tapasztalat a legfontosabb ismeretforrás**.

- *A tapasztalati megismerés megalapozása:*

A racionalisták erre metafizikai eljárásokat használnak (pl. Descartes a priori bizonyítja Isten létét, aki nem csak be bennünket, azaz jól teremtette meg az ember megismerőképességét). Az empiristák a **tapasztalást mechanikusan írják le**, ők **nem látják szükségesnek igazolni azt, hogy az érzéki tapasztalás hiteles adatokat közvetít a külvilágról**.

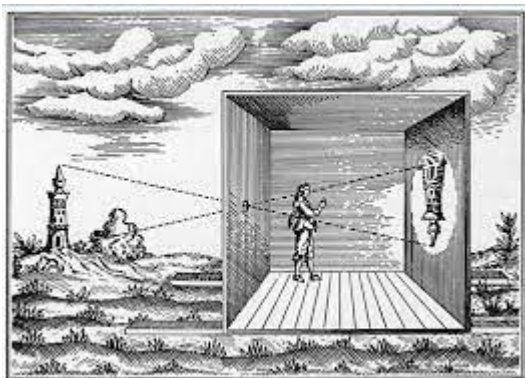
- *Az értelem kritikája:*

Az értelem mind a racionalistáknál, mind az empiristáknál fontos szerepet játszik. De a racionalistáknál az értelmet (észt) lényegében a velünk született ideák alkotják. Az empiristáknál **az értelem (ész) egy a tapasztalatból elsajátított képesség az ideákkal (fogalmakkal) történő logikai műveletek elvégzésére**.

- *Az indukció jelentősége:*

Az **egyedi ismereti tényekből általános ismeret levezetése**. A dedukcióval szemben, amely az elmében eleve adott ideákból vezet le deduktíve zárt módon igaz kijelentéseket, az empiristák a **megfigyelt tényekből** következtetnek az

általános igazságokra. Ez az indukció módszere.

A camera obscura ábrázolása egy korabeli műben

Az elme és a *camera obscura*

Az empiristák mechanikusan magyarázzák az érzéki tapasztalat folyamatát. A 17. században nagyon népszerű volt a fényképezőgép őse a *camera obscura*. Ez lényegében egy **sötét doboz** (szó szerinti jelentése: sötét szoba), amelynek egyik oldalán egy apró lyukon bejut a fény, és a másik, belső oldalon pedig **kirajzolódik a fény által hordozott látvány (kép) fejjel lefelé**. Az *camera obscura*-t sokan használták a korban az észlelés leírására. (Ld. pl. Descartes: *Dioptrika*,

Gondolat, Budapest, 2016, ford. Schmal Dániel et al.) Locke maga is a tapasztalat folyamatát a *camera obscura* segítségével illusztrálja. A hasonlatban **a camera obscura az elmét jelképezi**, a *camera obscura*-ban létrejövő képek pedig az ideáknak felelnek meg.

„Sötét szoba. [...] A külső és belső érzékelésen kívül nem ismerek más bejáratot, melyen át a tudás bejutna az értelembe. Amennyire meg tudom állapítani, csupán ezeket az ablakokon hatolhat be fény ama sötét szobába. Mert úgy gondolom, az értelem nem csekély mértékben hasonlít egy olyan dolgozószobára, amely teljesen el van zárva a napfény elől, eltekintve néhány apró nyílástól, melyeken át kívülről a szemnek szánt képmások, avagy a külső dolgok ideái beléphetnek; s ha lennének ilyenén képek, melyek egy efféle sötét szobába érkezvén, meg is maradnának ott, és szép rendben el is helyezkednének, hogy adandó alkalommal megtaláljuk őket, akkor mindez szerfölött hasonlítana az emberi értelemre.” Locke: *Értekezés az emberi értelemről*, Budapest, Osiris, 2003, ford. Vassányi Miklós, Csordás Dávid, 172-173. oldal.

Ez az analógia nagyon szemléletes: az **érzéki tapasztalat** (jelen esetben a látás) **impulzusokat** vesz fel a külső valóságból a fény által, majd ezek az impulzusok **az elmében képekké lesznek**. Ezeket a képeket nevezzük **ideáknak** (fogalmaknak, képzeteknek, eszméknek). Az empirista ismeretelmélet elemzésekor ezt a folyamatot kell részletesebben szemügyre venni.

Összefoglalás

Az empirista ismeretelmélet legfontosabb alapelve az, hogy az elmébe minden tudás a tapasztalaton keresztül érkezik. Az elme az ember megszületésekor teljesen üres, nincsenek benne eleve adott tartalmak, vele született ideák (*idea innáta*). Az empiristák eleve elutasítják a metafizikát, mint olyan tudást, amelyre nem vonatkozhat tapasztalat. Az empirizmus

elveinél fogva feltételezi, hogy a külső valóságról megszerzett tudást indukcióval, egyedi esetek megfigyelésével sajátítjuk el.

Kérdések:

Miért utasítják el a metafizikát az empiristák?

Miként vélekednek az elme állapotáról az ember megszületése pillanatában?

Miként magyarázzák az empiristák az ideák megjelenését az elmében?

Miként világítja meg a camera obscura-hasonlat az elme működését?

Milyen szerepet játszik az empiristák szerint az értelem a tudás megszerzésében?